

Prof. dr hab. Marek Konopczyński, dr h.c.
Kierownik Katedry Pedagogiki Specjalnej i Działań Twórczych
Wydział Nauk o Edukacji
Uniwersytet w Białymstoku
Komitet Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Beaty Gulati zatytułowanej „Osobowe, edukacyjne i społeczne
uwarunkowania satysfakcji zawodowej niepełnosprawnych absolwentów
studiów wyższych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w
Siedlcach”

Kilka słów autorefleksji

Przystępując do analizy przedstawionej mi do recenzji rozprawy doktorskiej nie mogę się oprzeć pewnej refleksji. Otóż jako absolwent kierunku pedagogika specjalna na Uniwersytecie Jagiellońskim miałem okazję pracować przez kilka lat w Ministerstwie Edukacji Narodowej na stanowisku dyrektora Departamentu Opieki, Wychowania i Kształcenia Specjalnego.

Był to początek lat 90-tych ubiegłego wieku, a więc czas wielkich przemian politycznych, społecznych i edukacyjnych w Polsce. Zetknąłem się wówczas z problemem kształcenia młodych osób z wielorakimi, często sprzężonymi niepełnosprawnościami, a także z ich późniejszą sytuacją na rynku pracy.

Likwidowała się wówczas formuła spółdzielczości inwalidzkiej (tak nazywano zakłady pracy dla osób z niepełnosprawnościami w PRL), a powstające prywatne firmy-tzw. zakłady pracy chronionej- nastawione były na szybkie zyski i „naciąganie” na pieniądze państwowych funduszy wspomagających osoby z niepełnosprawnościami.

Osoby z niepełnosprawnościami na ogół kończyły swoje wykształcenie na poziomie specjalnych szkół zawodowych, a wielką rzadkością (głównie dotyczyło to osoby z niepełnosprawnością wzroku i fizyczności) na poziomie liceum lub technikum.

Osoby z różnorodnymi niepełnosprawnościami nie miały na ogół dostępu do szkół wyższych a wynikało to zarówno z występujących powszechnie barier infrastrukturalnych jak i panującego klimatu społecznego wobec zjawiska niepełnosprawności i ludzi nim dotkniętych, klimatu pochodzącego z poprzedniej epoki ustrojowej.

Minęło wiele lat zanim sytuacja zaczęła się sukcesywnie poprawiać, a jedną z uczelni, która stała się nie tylko prekursorem ale i znaczącym ośrodkiem zmian w zakresie edukacji osób z niepełnosprawnościami w Polsce była Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna w Siedlcach- obecnie Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach .

Z tą właśnie Uczelnią była związana zawodowo mgr Beata Gulati, która przez wiele lat była niekwestionowaną liderką edukacji na poziomie wyższym studentów z niepełnosprawnościami na macierzystej Uczelni, ale także jedną ze znaczących osób w tym zakresie w całym regionie.

Dlatego też z niekłamaną ciekawością przystąpiłem do lektury rozprawy doktorskiej mgr Beaty Gulati- Osoby z której imieniem wiążą się tak ważne przemiany edukacyjne w Siedlcach, przemiany dzięki którym wiele młodych osób z niepełnosprawnościami mogło realizować swoje edukacyjne marzenia- nierealne wcześniej dla wielu pokoleń młodych ludzi w tym regionie.

1. Ocena strony formalnej pracy

Rozprawa doktorska mgr Beaty Gulati składa się z pięciu rozdziałów podzielonych na podrozdziały, wstępu, zakończenia, bibliografii, netografii, spisu obrazów, wykresów i tabel, aneksu i streszczenia. Całość zawiera się na 283 stronach maszynopisu.

Rozdział pierwszy pt. „*Praca oraz jej znaczenie*” poświęcony jest w głównej mierze znaczeniu pracy dla podmiotowości i godności człowieka. Autorka zaprezentowała w nim edukacyjne funkcje pracy oraz środowiska pracy, przedstawiając szereg warunków umożliwiających osiągnięcie efektów tej jakże ważnej twórczej aktywności człowieka.

W rozdziale drugim zatytułowanym "*Osoby z niepełnosprawnościami w edukacji i na*

rynku pracy" Doktorantka podjęła próbę ukazania uwarunkowań prawnych edukacji oraz pracy osób z niepełnosprawnościami. Zaprezentowała także informacje dotyczące funkcjonowania uczelni oraz zakładów pracy otwartych na inkluzję edukacyjną i zawodową osób z niepełnosprawnościami.

Trzeci rozdział nosi tytuł „*Wykształcenie wyższe a sukces zawodowy osób z niepełnosprawnościami*” i poświęcony jest funkcji kształcenia umożliwiającej absorpcję absolwentów z niepełnosprawnościami przez rynek pracy. Opisała w nim wiele aspektów mających wpływ na ich końcowy sukces edukacyjny i zawodowy, przytaczając wiedzę z literatury przedmiotu oraz własne, bogate doświadczenia w tym zakresie.

Kolejny rozdział- czwarty- określa założenia metodologiczne badań. Doktorantka zawarła w nim także refleksje krytyczne dotyczące przeprowadzonego procesu badawczego, co nie zawsze odnajdujemy w tego typu pracach „na stopień”. W rozdziale tym znajdujemy cel badań, problemy badawcze oraz opis zastosowanych narzędzi badawczych, procedurę gromadzenia danych i sposoby ich analizy.

Rozdział piąty „*Satysfakcja zawodowa absolwentów z niepełnosprawnościami- prezentacja wyników badań własnych*” stanowi tak zwaną część empiryczną, najważniejszą w rozprawach doktorskich, i składa się z empirycznie uzasadnionej charakterystyki badanej grupy w zakresie jej doświadczeń wyniesionych z edukacji wyższej, empirycznej analizy sytuacji osobistej i rodzinnej, poczucia samodzielności, standardu życia a także oczywiście poczucia satysfakcji zawodowej badanych osób.

Patrząc z formalnego punktu widzenia, rozprawa doktorska mgr Beaty Gulati spełnia kryteria przewidziane dla tego typu rozpraw naukowo-badawczych, a jej układ treści jest logiczny i przekonujący. Praca napisana jest poprawnym językiem a drobne niedoskonałości stylistyczne należą do rzadkości.

Jedynę zastrzeżenie mam do tytułu pracy, w którym występuje pojęcie „niepełnosprawnych absolwentów”, co samo w sobie jest nie tylko niezręcznością językową ale i definicyjną ze względu na swoją wieloznaczność. Pojęcie „niepełnosprawny absolwent” może bowiem sugerować, że chodzi tu nie tyle o osobę z niepełnosprawnością ile o absolwenta niepełnosprawnego z innych powodów, np. formalnoprawnych lub merytorycznych.

W pracy doktorskiej to pojęcie już nie występuje, a Autorka słusznie i powszechnie używa pojęcia „osoby z niepełnosprawnością” w rozmaitych odmianach językowych i definicyjnych.

2. Merytoryczna ocena pracy

Przystępując do merytorycznej oceny rozprawy doktorskiej mgr Beaty Gulati zatytułowanej *„Osobowe, edukacyjne i społeczne uwarunkowania satysfakcji zawodowej niepełnosprawnych absolwentów studiów wyższych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach”*, chciałbym zaznaczyć, że przede wszystkim skupię się na jej najważniejszych z punktu widzenia recenzenta fragmentach, do których zaliczam rozdział czwarty i piąty, a więc podstawy metodologiczne badań empirycznych oraz analiza uzyskanych rezultatów badawczych.

Tak zwane części teoretyczne pracy zawierają się w trzech pierwszych rozdziałach: „Praca oraz jej znaczenie”, „Osoby z niepełnosprawnościami w edukacji i na rynku pracy”, „Wykształcenie wyższe a sukces zawodowy osób z niepełnosprawnościami”.

Autorka prezentuje w nich rozległą i pogłębioną wiedzę podpartą danymi empirycznymi z licznych raportów i publikacji innych autorów. Kanwą są zarówno prawne podstawy dotyczące edukacji i zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami, jak i ich społeczne i edukacyjne odniesienia i konteksty.

Licznie przywoływana i współczesna literatura przedmiotu jest umiejscawiana prawidłowo w zakresie jej kontekstowego doboru a także zasadności odwołań i w pełni potwierdza pogłębioną wiedzę a miejscami i erudycję Autorki pracy.

W zasadzie recenzent nie ma większych uwag merytorycznych do trzech pierwszych rozdziałów rozprawy doktorskiej, gdyż zarówno problem podmiotowości i godności człowieka w kontekście wykonywanej przez niego pracy, edukacyjne funkcje pracy oraz znaczenie elementów środowiska pracy dla procesu socjalizacyjnego, uwarunkowania prawne edukacji oraz pracy osób z niepełnosprawnościami, a także funkcjonowanie uczelni oraz zakładów pracy otwartych na inkluzję społeczno-zawodową osób z niepełnosprawnościami, zostały w rzetelny i komplementarny sposób

omówione przez Doktorantkę w oparciu o trafną literaturę przedmiotu (współczesną, co jest warte podkreślenia) i są merytorycznie kompatybilne z częścią metodologiczną i empiryczną.

Oczywiście można w tym miejscu zadać pytanie dlaczego Autorka pracy nie przedstawiła opisywanego zjawiska w szerszym kontekście międzynarodowym lub dlaczego zasadniczą perspektywą poznawczą jest tylko koncepcja personalistyczna a nie inne perspektywy filozoficzno-społeczno-naukowe, ale te pytania mają charakter raczej otwierający dyskusję nad problemem, a nie charakter uwag merytorycznych czy krytycznych. Bowiem każdy autor badań naukowych ma naturalne i bezdyskusyjne prawo obierać własną drogę poszukiwań i osadzać ją na fundamentach przyjętych założeń filozoficznych i metodologicznych.

Reasumując, wspomniane trzy pierwsze rozdziały dysertacji doktorskiej mgr Beaty Gulati oceniam jako rzetelny i kompetentny przykład pisarstwa naukowego.

Ważną z perspektywy oceny doktoratu jako pracy mającej udowodnić kompetencje i umiejętności osoby starającej się o pierwszy stopień naukowy, jest część opisująca podstawy metodologiczne badań własnych. Tą częścią recenzowanej dysertacji jest rozdział czwarty zatytułowany „Metodologia badań własnych”.

W pracy przyjęto główny problem badawczy, który brzmi: *„Jakie są osobowe, edukacyjne i społeczne uwarunkowania satysfakcji zawodowej absolwentów z niepełnosprawnościami UPH w Siedlcach?”*.

Do problemu głównego Autorka pracy opracowała następujące problemy szczegółowe powiązane ze zmiennymi zależnymi/niezależnymi: *„Jaki jest poziom ogólnej satysfakcji z pracy oraz satysfakcji z pracy w poszczególnych wymiarach badanych osób – absolwentów z niepełnosprawnościami?”*, *„Jaka jest zależność pomiędzy ogólną satysfakcją z pracy a satysfakcją z wybranych aspektów pracy takich jak: koledzy, przełożony, treść pracy, warunki pracy, organizacja i kierownictwo, rozwój, wynagrodzenie?”*, *„Jaka jest zależność między ogólnym poziomem satysfakcji z pracy a emocjami doświadczanymi w pracy?”* *„Czy istnieje zależność między ogólnym poziomem satysfakcji z pracy oraz satysfakcji z poszczególnych składników pracy a cechami demograficznymi – zmiennymi niezależnymi takimi jak: płeć, rodzaj i stopień niepełnosprawności, miejsce zamieszkania?”*, *„Jaka jest zależność między ogólną*

satysfakcją z pracy, satysfakcją z poszczególnych składników pracy a ogólną satysfakcją z życia?”, „Jaka jest zależność między ogólną satysfakcją z pracy, satysfakcją z poszczególnych składników pracy a poziomem samooceny badanych osób?”

W badaniach zastosowano metody jakościowe oraz ilościowe (pilotaż), a w badaniach właściwych zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem techniki ankietowania, którą zrealizowano za pomocą następujących narzędzi badawczych: Arkusz Opisu Pracy (AOP) autorstwa Oswald Neuberger i Mechthild Allerbeck (Arbeitsbeschreibungsbogen – ABB, 1978) w adaptacji Profesor Anny Zalewskiej (AOP, 2001); Skala Satysfakcji z Pracy (SSP) autorstwa Anny Zalewskiej (2003); Skala Afektu w Pracy (Job Affect Scale, JAS), autorstwa Briefa (1998) w polskiej adaptacji Anny Zalewskiej – technika „Emocje w Pracy” (2002); Skala Samooceny – the Rosenberg Self-Esteem Scale (SES) (Laguna, Lachowicz-Tabaczek i Dzwonkowska, 2007); Kwestionariusz ankiety (sporządzony przez Doktorantkę).

Patrząc od strony poprawności sformułowanych problemów badawczych (głównego i szczegółowych), pod postacią pytań badawczych, a także, a może przede wszystkim, zastosowanych narzędzi badawczych, możemy uznać, że spełniają one kryteria poprawności metodologicznej dla tego typu badań społecznych o charakterze sondażu diagnostycznego.

Można mieć tylko zastrzeżenie do pytania *„Czy istnieje zależność między ogólnym poziomem satysfakcji z pracy oraz satysfakcji z poszczególnych składników pracy a cechami demograficznymi – zmiennymi niezależnymi takimi jak: płeć, rodzaj i stopień niepełnosprawności, miejsce zamieszkania?”*, które ma charakter pytania rozstrzygnięcia a nie pytania dopełnienia (na pytania rozstrzygnięcia odpowiedź brzmi tylko „tak lub nie”), których to pytań raczej unika się w tego typu badaniach naukowych z zakresu pedagogiki.

Tak czy inaczej zarówno opracowana procedura badawcza jak i strategia badań, a przede wszystkim postawione problemy badawcze oraz wyróżnione zmienne zależne i niezależne, zastosowane narzędzia badawcze świadczą o przygotowaniu metodologicznym Doktorantki do samodzielnego prowadzenia badań naukowych i potwierdzają Jej fachową wiedzę, umiejętności i kompetencje w tym zakresie.

Rozdział piąty „*Satysfakcja zawodowa absolwentów z niepełnosprawnościami- prezentacja wyników badań własnych*” jest uwięzieniem projektu badawczego zrealizowanego przez mgr Beatę Gulati.

W badaniach wzięło udział 109 osób z niepełnosprawnościami słuchu, wzroku, ruchu oraz z innym rodzajem niepełnosprawności, w wieku od 34 do 55 lat. Ze względu na okres pandemii COVID-19, badania zrealizowano za pomocą techniki CAWI.

Główną metodą badawczą była sondaż diagnostyczny, uzupełniony wywiadami w postaci rozmowy kierowanej i analizą swobodnych wypowiedzi. Całość zaprezentowanego materiału badawczego sprawia dobre wrażenie i nosi cechy spójności i logiczności poszczególnych wątków empirycznych.

Mówiąc najogólniej wyniki analiz zebranego materiału badawczego ukazują, podstawowe uwarunkowania/determinanty mające wpływ na poziom satysfakcji z pracy osób z niepełnosprawnościami.

Doktorantka wykazała też istotne związki zależnościowe pomiędzy poziomem satysfakcji a poziomem samooceny, satysfakcją z życia oraz emocjami w pracy. Pomiedzy samooceną a satysfakcją wykazała szereg dodatnich korelacji istotnych statystycznie ($p < 0,05$), które w większości odznaczają się wyraźnymi siłami związku.

Wykazała także, że im wyższy jest poziom samooceny osób z niepełnosprawnością, tym wyższy jest poziom ich satysfakcji z pracy. Ponadto, okazało się, że ich satysfakcja z życia powiązana jest z wyższymi wynikami skali samooceny SES.

Podobnie wyższy poziom satysfakcji z pracy osób z niepełnosprawnością powiązany jest z lepszą satysfakcją z życia. Im bardziej pozytywne są pozytywne emocje wynikające z pracy zawodowej, tym wyższy jest poziom satysfakcji z tej pracy. Osoby zadowolone z pracy odczuwają w niej mniej negatywnych emocji.

Wyniki interesujących poznawczo badań mgr Beaty Gulati mogą stanowić w pewnym ale tylko okrojonym sensie, wskazówki praktyczne dla osób działających na rzecz edukacji studentów z niepełnosprawnościami na uczelniach, pracodawców i przedsiębiorców, z tym zastrzeżeniem, że nie powinno się ich nadmiernie uogólniać.

Spowodowane jest to niereprezentatywną grupą badawczą, która na dodatek pochodzi z jednego środowiska edukacyjnego. I w tym zakresie byłbym ostrożny w

formułowaniu zbyt ogólnych wniosków końcowych i rozszerzania tych wniosków na inne środowiska absolwentów szkół wyższych cechujących się niepełnosprawnością.

Reasumując dotychczasowe ustalenia, należy stwierdzić, że całość rozprawy mgr Beaty Gulati stanowi interesujące i metodologicznie poprawne studium teoretyczno-empiryczne, ukazujące Jej naukowe kompetencje jako Kandydatki do stopnia naukowego doktora nauk społecznych w zakresie pedagogiki.

3. Wniosek końcowy.

Biorąc pod uwagę przedstawione powyżej uwagi i oceny stwierdzam, że praca doktorska mgr Beaty Gulati pt. „*Osobowe, edukacyjne i społeczne uwarunkowania satysfakcji zawodowej niepełnosprawnych absolwentów studiów wyższych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach*” spełnia ustawowe kryteria przypisane rozprawom doktorskim w zakresie umiejętności oryginalnego rozwiązania problemu naukowego, wykazania się ogólną wiedzą teoretyczną oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej z zakresu nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika i w związku z tym wnioskuję o dopuszczenie mgr Beaty Gulati do dalszych etapów procesu doktoryzowania/procedury doktorskiej.

prof. zw. dr hab. Marek Konopczyński

Warszawa-Białystok, 29.09.2024